

Otázka: Výzkum v psychologii a metody psychodiagnostiky

Předmět: Základy společenských věd

Přidal(a): Jan Gutvirt

1. 1. Věda a vědecké zkoumání

- Věda je systém poznatků
- Je systematickým a kritickým způsobem poznání skutečnosti.
- Odráží a vyjadřuje zákonitosti v příslušné oblasti skutečnosti a neustále své poznání rozvíjí
- V průběhu historie se vydělila z filozofie
- Nauka o vědě se nazývá **epistemologie**

Věda

- n Rozvíjí TEORIE, na jejichž základě může *vysvětlovat, kontrolovat, předvídat*
- n Definuje přesné vědecké pojmy= TERMÍNY
- n Buduje systém METOD a postupů, které umožňují co nejobjektivnější a ověřitelné poznání
- n Jednotlivá věda nabízí jen jeden úhel pohledu
- n Ψ je věda empirická a pravděpodobnostní

Vědecká metoda

n Je soubor obecných postupů, kterými se získávají poznatky, a kterými se buduje vědecký systém

od jevu k podstatě jevu

od faktu k vědecké zákonitosti

od pochopení jednodušších vztah k dynamickým souvislostem

Pravidla vědecké metody

n Pravidlo operační definice (operacionalizace) – *důl. pro samotný počátek výzkumu, jde o definování výchozích pojmů, termínů*

n P. všeobecnosti – *pracuje se s třídami jevů (předmětů), které jsou vystiženy abstrakcí (společnou vlastností), proměnnými*

n P. kontrolovaného pozorování – *sledují-li vztah mezi jevy A a B, je třeba kontrolovat ostatní jevy, které by mohly mít vliv (nežádoucí, intervenující)*

n P. opakovaného pozorování – *ověřování výsledků*

n P. potvrzení – *ve výzkumné práci je třeba potvrzovat, že zjištěné vztahy jsou těmi předpokládanými*

n P. konzistence – *nové výpovědi by neměly protiřečit s již potvrzenými výpověďmi*

Běžné (laické) metody

n Usuzování

n Pokus a omyl

n Heuristika (strategie řešení založená na odhadu, intuici, zkušenosti, „zdravém rozumu“)

Typy vědecké metody

Existují 3 hlavní cíle vědeckého poznání: popis a utřídění problému či situace, tedy deskripce a klasifikace (souhrnně **explorace**), předpovědění vztahů mezi jevy (**predikce**) a vysvětlení vztahů (**explanace**). Tyto 3 cíle jsou zkoumány čtyřmi typy výzkumných plánů (úrovněmi vědecké metody):

n explorativní plán – pouhý popis zkoumaného jevu (např. narativní analýza, zakotvená teorie)

n deskriptivní plán – popis zkoumaného jevu včetně statistik výskytu (analýza výskytu a četnosti)

n statistický plán – popis vztahů mezi jevy (např. korelační analýza, t-test)

n experimentální plán – určení příčinných vztahů mezi jevy (experiment, kvaziexperiment).

První metoda je vhodná tehdy, pokud nevíme, co chceme zjišťovat, a je vhodná pro formulování statisticky ověřitelných hypotéz. Deskriptivní přístup umožňuje tato explorativní zjištění kvantifikovat. Statistické a experimentální výzkumné plány umožňují zjistit vztah mezi určitými jevy – v prvním případě korelační, v druhém příčinný, a tedy předvídat výskyt jednoho jevu na základě výskytu jevu jiného.

Obecné metody vědy

n Deskripce – popis nebo konstatování jevů, charakteristických znaků na zkoumaných jevech a dějích, umožňuje organizaci dat, odpovídá na otázku CO?

n Explanace – vysvětlování, specifikování vztahů mezi empirickými ději, rozvíjení teorie na vyšší úrovni abstrakce a zobecnění, odpovídá na otázku PROČ? JAK?

n Komparace – srovnávací metoda k posouzení změn stavu (literární věda, lingvistika, aj.)

Fáze vědeckého výzkumu

1. Pozorování a popis (stanovení) problému
2. Formulování hypotézy
3. Příprava hypotéz (logická indukce)
4. Předvídání (logická dedukce z hypotéz)
5. Ověření skutečnosti s předpovědí a ověření logické správnosti předchozích kroků

Empirická fakta

- n Ověřené vztahy mezi dvěma i více jevy, činiteli, vlastnostmi
- n Získávají se vědeckou metodou (systematickým pozorováním, experimentem, aj.)
- n Jsou interpretována, vysvětlována, usoustavněna do systému...

Vědecká teorie

- n Patří k nejvyšším cílům vědy
- n Staví na faktech
- n Měla by být (vše)obecná a deduktivní (rozpracovatelná do specifických vztahů, konkrétnějších důsledků a predikcí)
- n Chce postihnout kauzální vztahy a strukturální závislosti
- n Je logicky konzistentní (neprotiřečivá)
- n Ekonomická = úsporně vysvětlující
- n Ověřitelná

n V psychologii není teorie tak přísně logická a deduktivní jako v přírodních vědách. V psychologii se usiluje alespoň o určitý stupeň

n Teorie platí relativně – může se začít popírat – zavrhovat – existují pak protikladné teorie – vytvoří se nová teorie

n *AXIOM* = nedokázané tvrzení, z něhož se při tvorbě teorie vychází, zřejmost X *TEORÉM*

Vědecké myšlení, užití postupů

n **Generalizace** – zevšeobecnění i proces zevšeobecnování

n **Individualizace** – proces vedoucí k osobitému rozlišení

n **Abstrakce** – myšlenkový proces (i výsledek), odlučuje odlišnosti a zvláštnosti a zjišťuje obecné a podstatné vlastnosti předmětů a jevů

n **Konkretizace** – jedinečnost

n **Analýza** – rozbor celku na jednotlivé části

n **Syntéza** – skládání do celku z jednotlivých částí

n **Indukce** – vymezení obecného závěru z jednotlivých případů, v ps je empirická indukce neúplná (výjimky z pravidla)

n **Dedukce** – aplikace obecného tvrzení na jednotlivé případy – z obecného se vyvozuje jednotlivé

Břítvy

Slouží k formulaci vědeckých teorií na základě jejich praktické použitelnosti a smysluplnosti.

n Occamova břitva – je základem principu logické úspornosti a říká, že je vhodné použít nejjednodušší možné vysvětlení jevu.

n Popperova břitva - říká, že nemá smysl zabývat se teoriemi, které nelze vyvrátit.

n Humeova břitva - zabývá se důkazem zázraku a uvádí, že zázrak nelze dokázat (lež nebo omyl pozorovatele je pravděpodobnější než zázrak samotný).

1. 2. Kvalitativní a kvantitativní výzkum

Kvalitativní výzkum

n jde o celostní porozumění vnitřní logice zkoumaných procesů, událostí, jevů v co nejširším kontextu (gestaltisté = neredukovatelnost celku na části). Předmět Ψ je složitý a proměnlivý. Cílem je vhled a porozumění.

n Je spíše induktivní, explorativní (pátrající), užívají se výpovědi osob (rozhovor), analýza textů, produktů.

n Výzkumník zkoumá chování v přirozeném prostředí, používá verbální výpovědi, promýšlí vzájemné vztahy

Kvantitativní výzkum

n Bývají definovány proměnné (pohlaví, věk, hladina ...v krvi, výše příjmu atd.

n Testují se hypotézy = předpověď souvislosti mezi proměnnými

n Většina jevů má tzv. normální rozložení (Gaussovo rozložení, rozdělení)

n Nástrojem kvantitativní analýzy = statistika

n Vytvoří se tzv. nulová hypotéza: H_0

n A alternativní hypotéza: H_1

n Stanoví se hladina spolehlivosti (velká, či malá pravděpodobnost, že jev nastane)

n Nulovou hypotézu zamítáme (jev existuje)

n Výhodný je kombinovaný výzkum užívající kvantitativní i kvalitativní metodologii. Různé pohledy na jeden jev – větší poznání.

1. 3. Základní výzkumné metody

A) **Metody sběru dat**

- Pozorování – sledování člověka bez záměrného zásahu psychologa. Zkoumá jevy pozorovatelné zvnějšku a vytváří závěry o vnitřním světě – psychice, je při ní obtížná interpretace dat pro interindividuální rozdíly. Pozorování se dále dělí na:
 - Introspekci – sebepozorování, pozorování vlastních vnitřních psychických jevů
 - Extrospekci – pozorování vnějších projevů v přirozených/umělých podmínkách.
- Sociometrie – zjišťování a analýza vztahů mezi členy malých skupin
- Obsahová analýza – výskyt určitých témat, slov, formulací v dokumentech
- Rozhovor (interview) – jsou určeny role tazatele a odpovídajícího; rozhovor může být standardizovaný a strukturovaný, ale i naopak
- Biografická metoda – využití životopisů, deníků, autobiografických záznamů
- Studium výtvorů lidské činnosti – výzkum na základě produktů lidské činnosti, původně nezamýšlených pro výzkum
- Dotazníky – zpravidla objektivní způsob získávání dat; dotazníky mohou být papírové, ale mohou být administrované i ústně.

B) **Metody vědeckého přístupu**

- Experiment – zjišťuje kauzální, příčinné vztahy proměnných. Výzkumník aktivně manipuluje proměnnými a podmínkami, zkoumané osoby jsou náhodně přiřazeny do jednotlivých [výzkumných skupin.
- Kvaziexperiment – typ experimentu, ve kterém není možné jednoznačně rozdělit zkoumané osoby do jednotlivých skupin (například rozdíly mezi muži a ženami).
- Korelační studie – zjišťuje souvislosti a vztahy mezi jevy
- deskriptivní výzkumný plán – popis zkoumaného jevu včetně statistik výskytu (např. analýza výskytu, analýza četnosti)
- explorativní výzkumný plán – pouhý popis zkoumaného jevu (narativní analýza,

zakotvená teorie), případně prozkoumání možností k budoucímu testování hypotéz (explorační analýza dat)

- Diagnostický výzkum lze rozdělit následovně:
- Kategoriální diagnóza – stanovuje se na základě výčtu typických projevů pacienta.
- Dimenzionální diagnóza – určena na základě sledovaných projevů jedince od žádného výskytu po maximální. Většinou bývá používáno testové kritérium.
- Diferenciální diagnóza – je určena srovnáním s normou, která neobsahuje či naopak obsahuje požadované či sledované jednání.

Experiment

- n Je považován za nejvědecktější přístup ke studiu jevů,
- n Zaměřuje se na odhalení příčinných souvislostí mezi jevy, náročný na provedení.
- n V psychologii byl zaváděn v 19. století. Dnes je velmi rozšířenou metodou,
- n Odlišujeme nezávislé (vstupní proměnné) a závislé (výstupní) proměnné

Základní znaky

- n Záměrné vyvolání jevu
- n Izolace jevu (kontrola proměnných)
- n Manipulace nezávisle proměnných
- n reprodukovatelnost – záznam všech fází experimentu a zveřejnění údajů

Laboratorní experiment

- n Izolace výzkumu do „umělých“ podmínek, vysoká eliminace „rušivých“ nezávisle proměnných

Přirozený experiment

n V realistické situaci, vstupní proměnná je ovládána experimentátorem za kontrolovaných podmínek, jak to situace dovoluje, osoby jsou náhodně rozřazeny do skupin

1. **4. Psychologické testy - jejich charakteristika a druhy**

Testové metody

n testováním se zabývá tzv. psychometrie = nauka o konstrukci testů

n stručně z historie:

- první byly testy ve školství a poradenství (v 17. stol. v Oxfordu začaly písemné zkoušky),
- v 19. stol. mentální testy
- 1. sv. válka . testy army α (alfa) a army β (beta) – testy kognitivních, rozumových schopností

Test

Je standardizovaný způsob vyšetření, experimentální situace, kde jsou dodržována standardní pravidla, jednotným způsobem se používají pomůcky a jsou vyhodnocovány dle norem. Diagnosticky cenné jevy jsou porovnávány s určitým vzorkem populace.

Dělení:

1. výkonové testy
2. osobnostní
3. dětské vývojové škály

Dělení osobních psychotestů

A) Základní typy testů

n projektivní testy – založeny na obecném psychologickém mechanismu projekce = znamená promítání, přenášení = projíkování subjektivních obsahů na respondenta navenek, na objekt, jiného člověka (podle sebe soudím tebe) Projektivní testy vyvolávají na základě podnětů určitou reakci, která vypovídá o vnitřním prožívání respondenta.

n slovní asociační experiment – nejstarší (na jeho principu detektor lži)

n Rorschachova metoda (ROR) – autor: Hermann Rorschach, test je založen na projekci představ k figurám testu – 10 tabulí (šedé i barevné)

n nedokončené věty

n kresebné testy – používají se k testování osobnosti, vztahů v rodině, schopnosti zacházet s agresivními impulzy a k dalším účelům. Testovaný nakreslí konkrétní věc, kterou psycholog hodnotí podle určitých pravidel. Nejběžnějším testem je Kresba postavy, kresba stromu, kresba začarované rodiny.

n dotazníky – dotazníky obsahují určité množství otázek nebo tvrzení, které má testovaný posoudit. Musí se zamyslet nad vlastním prožíváním a vybrat z předložených možností tu nejvýstižnější. Dotazníky jsou jednodimenzionální (zjišťují jedinou vlastnost, např. agresivitu) nebo multidimenzionální (měří několik charakteristik současně).

n Dotazníky – tvořeny otázkami, na které respondent odpovídá.

n Inventáře – tvořeny oznamovacími větami, respondent udává míru souhlasu.

n škály – podobné dotazníkům, ovšem klient nevolí mezi různými odpověďmi nebo neodpovídá ano / ne, ale vybírá odpověď na stupních škály, podobné například známkovací stupnici ve škole

n manipulační testy – používají se při testování inteligence, klient má za úkol něco sestavit, seřadit, poskládat...

n výkonové testy – například testování předpokladů pro řidičský průkaz, inteligence nebo při diagnostice narušení. Klient počítá, má co nejrychleji reagovat na signál, obkresluje...

B) Výkonové testy schopností

n testy inteligence (verbální, neverbální, komplexní) – jednodimenzionální měří obecnou inteligenci (G faktor) x vícedimenzionální měří strukturu (druhy) inteligence

n testy speciálních schopností a jednotlivých psychických funkcí (paměti, emocí, kreativity, technických schopností, organicity, vědomostí atd.)

n testy vědomostí

C) Podle jejich účelu

n **Testy inteligence:** nejznámější a nejpoužívanější psychotesty, používají se ve školství pro odhad schopností žáka ke studiu, ve zdravotnictví pomáhají při rozlišení různých diagnóz, v personalistice jsou důležité při testování určitých specifických schopností. K testování se používají manipulační a výkonové testy, např. WAIS, nejznámější a nejméně přesný je orientační test RAVEN.

n **Testy osobnosti:** mají zmapovat osobnost člověka. Některé se orientují na silné stránky osobnosti, jiné se zaměřují na schopnost vztahovat se k druhým, v klinické praxi se používají testy, které odhalují patologii. K nejužívanějším patří dotazníkový test MMPI nebo projektivní Rorschachův test či TAT. K oblíbeným testům mimo klinickou praxi se řadí Learyho ICL.

n **Testy specifických funkcí:** nesourodá skupina všech typů metod, testujících např. depresi, úzkostnost, schopnost se soustředit, paměť a další. Příkladem může být Cattellův 16PF dotazník, Wechslerovy paměťové testy nebo třeba Číselný čtverec.

n **Testy rodinných vztahů** se používají zejména u dětí a slouží k orientaci a lepšímu pochopení vztahů v rodině dítěte. Nejčastěji se užívá kresebný Test začarované rodiny, manipulační Bene-Anthonyho test nebo dotazník pro teenagery ADOR.

Testové baterie

Psychologické vyšetření se nikdy neopírá o výsledky 1 testu, zkušený psycholog vybírá různé typy metod, aby se jednak více o dané problematice dozvěděl a také aby se minimalizoval vliv chyb. Testové baterie tedy znamenají sestavu více testů.

6 chyb při posuzování

1 „Haló efekt“ – na základě 1 dominující vlastnosti přisuzuje jiné

2 logická chyba

3 chyba centrální tendence (strach z krajních poloh)

4 chyba kontrastu (vysazujeme opačné vlastnosti, než máme sami)

5 chyba blízkosti

6 chyba schovívavosti (x chyba přísnosti) – „efekt dobroty“ = tendence nadhodnocovat známé osoby

Vlastnosti psychologických testů

n Testy hrají důležitou roli v životě, chceme, aby měřily to, co mají měřit

n OBJEKTIVITA – testy jsou o., jsou-li výsledky nezávislé na osobě, která test předkládá a vyhodnocuje, obtíže jsou u projektivních testů, dále by měl být test postaven tak, aby nebylo možné záměrné zkreslení testovanou osobou (tzv. lži skór)

n STANDARDIZACE – souhrn pro zjištění reliability testu, validizaci, stanovení norem, jednotné instrukce a způsobu administrace

n NORMALIZACE – srovnání individuálních výsledků s normami získanými vyšetřením velkého reprezentativního vzorku osob, pro srovnání s normou se tzv. *hrubé skóry* převedou na tzv. *vážené* (standardní)

n RELIABILITA – testy jsou reliabilní, když jsou opakovatelné a konzistentní, ke zhodnocení se

použijí 2 výsledky (opakování testu = test+retest), je-li shoda – dobré, koeficient reliability $r = 0,90$ (dobrý test)

n VALIDITA = platnost testu – test je validní, když měří to, co má měřit (vlastnost např. introverzi, schopnost počítat apod. (u nevalidního testu – špatně položené otázky, měří jiné schopnosti aj.)

Význam psychotestů

Psychotesty slouží jednak k rychlejší orientaci v problému, k popisu vlastností a osobnostních rysů klienta (povaha), k měření jeho schopností (např. inteligence, schopnost se soustředit). Pro získání kvalitních výsledků je ale důležité, aby se klient chtěl nechat testovat. Klinické testy nejsou veřejně přístupné, je totiž důležité, aby je klient předem neznal a nemohl se naučit s nimi pracovat.

1. 5. Psychodiagnostika a její metody

n aplikovaná psychologická disciplína, úkolem je zjišťování a měření duševních vlastností a stavů. Oproti medicíně se psychologie zabývá i normou.

n Provádí se psychodiagnostická činnost – tj. postupy (metody), techniky aj. s cílem stanovit diagnózu, konstatovat stav.

n Psychologické vyšetření je procesem získávání odpovídajících údajů, faktů o psychických jevech vědeckými metodami, vypracuje se nález.

Psychodiagnostická metoda

n Vědecký způsob zjišťování jevů, faktů a jejich souvislostí

n 2 základní diagnostické postupy:

1. klinické (z řeč. Kliné = „lehátko“) – velmi staré, nejsou vázány přísnými pravidly

2. testové

Cíle psychologické diagnostiky

Psychologická diagnostika sestává z činností, postupů a technik, umožňujících stanovit diagnózu. Tyto postupy se liší podle svého cíle:

- určení stupně vývoje a určení důvodů odchýlného vývoje od věkové normy
- identifikace individuálních zvláštností od populační normy a zjištění jejich příčin
- predikce budoucího stavu

Osobnost psychologa

- Je důležité východisko, jeho šíře vzdělání, rozhled, celistvost, vhodné povahové vlastnosti, sociální a emoční, intelekt
- Měl by znát sám sebe (PT výcvik)
- Měl by tolerovat přibližnost a nejistotu svých závěrů (riziko zkreslení, nutnost se rozhodnout)

Klinické metody

- Rozhovor

-vodní část - navázání kontaktu, snížení trémy

- Standardizovaný, anamnestický
- Komunikace neverbální - získáme až 60% informací (mimika, proxemika - vzdálenost, haptika-dotek ruky), posturologie - sedí jako prkno)

Techniky rozhovoru

- 1. naslouchání – aktivní proces, vnímání druhého, empatie – vcítění, soucítění, ne spoluprožívání (snižuje schopnost pomoci)

Vztah psycholog – klient je nesymetrický

- 2. přitakání – akceptace, ne souhlas, zopakování konce výpovědi aj.
- 3. nabízení jiných možností
- 4. naznačení výkladu problému (ale nesdělit...) atd.
- Používají se: otázky – uzavřené
- otevřené
- Anamnéza – je zjišťování podstatných fakt o vývoji zkoumané osoby a podmínkách tohoto vývoje (raná, rodinná, zdravotní, školní, sociální aj.)

Pozorování

- Nejčastější a přirozená metoda
 - Sebe (introspekce – problém např. pozorování hněvu) či druhých (extrospekce)
 - Podle času – krátkodobé x dlouhodobé
 - Podle zaměřenosti – náhodné x systematické, strukturované
 - Podle množství – individuální x skupinové
 - Podle toho, zda osoba ví, že je pozorována:
- technika pozorovaného pozorovatele (zkoumaná osoba ví, že je zkoumána)
- technika nepozorovaného pozorovatele (zkoumaná osoba neví, že je pozorována)
- technika participace (pozorovatel je jedním z pozorovaných)
 - Podle situace – přirozená x umělá, navozená

Nepřesnosti a zkreslení

- podlehnutí prvnímu dojmu
- haló efekt
- aktuální psychický a fyzický stav pozorovatele
- zkreslení do kontrastu
- zkreslení do podobnosti